

DR. VYTAUTAS RADŽVILAS

Vilniaus universitetas

TRADICINIŲ VERTYBIŲ VIETA POSTMODERNIOJE VISUOMENĖJE

Straipsnyje apžvelgiama tradicinių vertybių vieta ir vaidmuo šiuolaikinėse postmoderniose visuomenėse. Šis klausimas nagrinėjamas remiantis prielaida, kad vienas iš modernybės perėjimo į postmoderniąją epochą požymių galėtų būti dar XIX a. antroje pusėje atsiradusio vertybinio mąstymo nykimo tendencija. Jos įsitvirtinimas reikštų, kad vertybės praranda anksčiau turėtą sąlygiškai objektyvių vertinamųjų matų funkciją ir pačios tampa ypatingos rūšies vartojimo prekėmis. Vykstant šiai kaitai tampa neapibrėžtas bei problemiškas ir vadinamųjų „tradicinių“ vertybių statusas, nes jos įgyja asmenybinį ir subjektyvų pobūdį ir galiausiai pradedamos suvokti tik susietos su grynai instrumentiniu-funkciniu kontekstu. Tai verčia kelti klausimą, ar modernusis vertybinis mąstymas apskritai suderinamas su pamatiniais krikščioniškojo tikėjimo ir pasaulėžiūros principais ir kokių mastu vadinamoji „pagarba tradicinėms vertybėms“ gali būti laikoma autentiška krikščioniško gyvenimo apraiška.

Vertybių kaitos šiuolaikiniame pasaulyje tendencijos yra daugybės empirinių sociologinių tyrinėjimų ir lygiai gausių teorinių svarstymų tema. Itin vertingi jau ne pirmą dešimtmetį atliekami tarptautiniai, išties plataus masto įvairių šalių gyventojų vertybinių nuostatų lyginamieji tyrinėjimai, kuriuose atkūrus nepriklausomybę aktyviai pradėjo dalyvauti ir Lietuvos atstovai. Jie nepaneigiamai rodo ženklus tiesiog mūsų akyse vykstančius vertybinių orientacijų poslinkius visose vakarietiškos kultūros ir civilizacijos erdvei priskiriamose šalyse¹. Vargu ar įmanoma net paviršutiniškai apžvelgti vertybių problematikos tyrinėjimų lauką. Juo labiau beviltiškos ir bergždžios atrodytų pastangos trumpame straipsnyje net ir glaustai apibendrinti visus tokių tyrinėjimų aspektus ir gautus rezultatus. Vis dėlto dera pažymėti, kad juose daug dėmesio skiriama vadinamųjų „tradicinių“ verty-

¹ Čia galima nurodyti tik iškiliausius ir geriausiai žinomus tokių tyrinėjimų pavyzdžius: R. Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change In 43 Societies*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997; J. Stoetzel, *Les valeurs du temps moderne: Une enquête européenne*, Paris: Presses Universitaires du France, 1983.

bių vietos ir vaidmens sparčiai besikeičiančiose šių dienų visuomenėse klausimui. Kadangi būtent šis klausimas, o tiksliau – kai kurie jo aspektai yra pagrindinė šio straipsnio tema, iš pradžių būtina nors bendriausiais bruožais išskleisti svarstymų kontekstą ir apibrėžti jų problematikos kontūrus. Tačiau, kaip netrukus galėsime įsitikinti, tai padaryti nėra lengva, o nustatyti, kodėl taip yra, ir bus vienas svarbiausių straipsnio uždavinių.

Apskritai vertybių problematika Vakarų filosofijoje ir humanitariniuose bei socialiniuose moksluose iškilo palyginti neseniai, o jos atsiradimo laikas žinomas gana tiksliai. Pasak garsiojo praėjusio amžiaus vokiečių ir amerikiečių politikos filosofo ir istoriko E. Voegelino, „sąvokų vertybinis sprendinys ir laisvė nuo vertybių filosofijos žodynuose nebuvo iki XIX amžiaus antrosios pusės“², taigi tiek vertybinis požiūris į pasaulį, tiek pati vertybės samprata yra visai nesenas atradimas. Ši išvada atrodo neginčytina: moderniojo „vertybinio“ mąstymo analizė ir neretai griežta kritika yra daugybės iškilių XX a. teoretikų, tarp jų tokių kaip H. Arendt ir M. Heideggeris³ nuolatinių svarstymų tema.

Tačiau šių dienų vertybių tyrinėjimų savitumą smarkiai lemia vis aiškiau įsisąmoninamas faktas, kad, neblogai išmanydami vertybinio mąstymo ištakas ir prigimtį, negalime nė iš tolo taip pat neabejotamai kalbėti apie dabartinę jo būklę. Mat skiriamasis vertybių, kaip ir daugybės kitų dalykų, tyrinėjimų mūsų dienomis bruožas tas, kad bendrą visų jų atskaitos tašką paprastai nurodo trumpas žodelis *po*, kuris nuolatos ir įkyriai primena vieną pamatinį dalyką – baigtį. Dabartinį savosios istorijos tarpsnį galime vadinti „postmoderniu“, „postindustriniu“ ar dar kaip nors kitaip, galime kiek patinka ginčytis, kada jis prasidėjo ir kokia jo „esmė“, tačiau greičiausiai niekaip neišsiseksime nuo klausimo, ar mūsų dienomis dar įmanoma kalbėti apie vertybes. Šiuolaikinės postmodernios visuomenės kontekste toks klausimas reikštų abejonę, ar daugybės nepajudinamais laikytų dalykų irimo ir baigties akivaizdoje vertybių stebuklingu būdu galėjo nepaliesti visuotinio dūlėjimo vyksmas, taip pat ar kartais nesame peržengę epochos „po vertybių“ slenksčio.

Tokio klausimo potekstė – ar vertybiniai ginčai vis dar turi kokią nors prasmę? Tai nėra savavališka iš piršto laužta abejonė. Juk ne vienoje šiuolaikinio postmodernizmo reiškinių analizei skirtoje knygoje kalbama apie *pastišką* – praeities dvasinio ir intelektualinio gyvenimo formų, stilių ir žanrų grįži-

² E. Voegelin, *Nova nauka polityki*, Warszawa: Aletheia, 1992, p. 23.

³ Žr., pvz., H. Arendt, *Tarp praeities ir ateities*, Vilnius: Aidai, 1995; M. Heideggeris, *Pa-saulėvaizdžio metas*, kn. Rinkiniai raštai, Vilnius: Mintis, 1992, p.136–167.

mą ir pasikartojimą jų negyvų ir bejausmių parodijų pavidalais⁴. Kaip žinoma, šitaip – bejausmės ironijos forma – buvo „atgaivinti“ ir sugrąžinti į intelektualinę apyvartą daugelis dalykų, kurie ne kartą buvo paskelbti „mirusiais“ – estetika, politinė teorija, etika ir t.t. Toks sugrąžinimas iš pažiūros atrodo visai įtikinamai ir net įspūdingai: vėl gyvai svarstomos kažkada nagrinėtos teorinės problemos, užverda vertybinės, ideologinės ir pasaulėžiūrinės kovos, tačiau įdėmesnis žvilgsnis netrunka pastebėti, kad ši judri ir net karštligiška veikla tėra fasadas, slepiantis mechaniškai, monotoniškai ir be tikslo kartojamus anksčiau buvusius prasmingus veiksmus. Vadinas, anaip tol nėra neįmanoma, kad nesibaigiančios diskusijos apie vertybes šių dienų pasaulyje ir platūs jų tyrinėjimai savaime ne tik mažai ką sako apie šiuolaikinio žmogaus santykį su vertybėmis, bet ir neįrodo, kad vertybės apskritai vis dar svarbios, o pats XIX a. susiformavęs vertybinis mąstymas – gyvybingas. Šiaip ar taip, neįmanoma paneigti daugelio autorių pripažįstamos pamatinės keletą amžių trukusios vertybių raidos tendencijos Vakaruose: nuo religinių vertybių buvo pereita prie moralinių, nuo moralinių – prie socialinių-politinių, nuo socialinių-politinių – prie šeimos, galiausiai pastarąsias vis labiau pradėjo išstumti ir užgožti vadinamosios asmeninės vertybės⁵. Ši slinktis link asmeninių vertybių neabejotinai rodo, kad vertybės pamažu praranda ankstesnįjį viešą ir tam tikra prasme objektyvų (galbūt jį galima vadinti intersubjektyviu) pobūdį. Jos darosi savitai „postmodernios“ – tampa vis besiplečiančios asmens „intymumo“ srities išraiškomis arba, apibūdinant šią tendenciją tokių postmodernybės tyrinėtojų kaip A.Giddensas vartojamais terminais, yra vis labiau „vidujai referentiškos“⁶.

Šitokia glausta Vakarų vertybių raidos istorinė apžvalga ir pamatinių postmoderniosios epochos bruožų charakteristika turėtų paaiškinti, kodėl taip keblu pozityviai išskleisti straipsnyje nagrinėjamą temą ir dar sunkiau

⁴ Šiame straipsnyje nagrinėjamo klausimo požiūriu labai svarbios dvi – *pastišo* ir *simuliakro* – sąvokos, kurios įvairiuose kontekstuose randamos daugelio postmodernizmo tyrinėtojų darbuose ir skirtingais, tačiau tarpusavyje susijusiais aspektais leidžia aprašyti vieną svarbiausių postmodernios kultūros bruožų – tendenciją mėgdžioti ir dažnai parodijuojant stengtis „prikelti“ praėjusių epochų kultūros formas. Apie *pastišą* plačiau žr. F.Jameson, *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, ypač p. 114–124; išsamia *simuliakro* sąvokos aptartį žr. J.Baudrillard, *Simuliakrai ir simuliacija*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.

⁵ Ši tendencija gerai žinoma ir Lietuvos gyventojų vertybinės nuostatos analizuojantiems tyrinėtojams. Žr., pavyzdžiui, S.Juknevičius, *Skirtingumo dimensijos: Lietuvos gyventojų vertybės europiniame kontekste*, Vilnius: Gervelė, 2002.

⁶ Žr. A.Giddens, *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press, 1997, ypač p. 144–180.

tiksliai suformuluoti su ja susijusias konkrečias problemas. Juk atidžiau įsigilinus aiškėja, kad pats žodžių derinys „tradicinės vertybės“ yra kur kas problemiškesnis ir net paradoksalesnis negu dažnai linkstama manyti. Tiesa, jis vartojamas labai plačiai ir įvairiausiuose kontekstuose, tad galbūt dėl šios itin „laisvos“ ir „lanksčios“ vartosenos neretai pradedamas laikyti vos ne savaimė suprantamu. Tačiau toks išpūdis apgaulingas, nors jį iš pirmo žvilgsnio lyg ir patvirtina ši žodžių derinį gaubiantis vos ne akivaizdžių reikšmių laukas. Vargu ar kam nors kelia abejonių „tradicinių vertybių“ sąsajos su krikščionybe – jos neretai laikomos neatimama krikščioniškosios kultūros paveldo ir tiesiog kasdienės krikščioniškosios gyvenimosios dalimi. Antra vertus, šis žodžių derinys lyg ir ne mažiau natūraliai skamba konservatoriaus lūpose. Tačiau, kaip žinoma, neįmanoma dėti lygybės ženklo tarp krikščionybės – dviejų tūkstantmečių istoriją turinčios svarbiausios Vakarų pasaulio religijos – ir konservatizmo – vos porą šimtmečių tegyvuojančios vienos iš modernių vakarietišku politinių ideologijų, kurios santykiai su krikščioniškąja religija yra sudėtingi, daugiaprasmiai. Šių santykių pobūdį itin taikliai nusako garsus amerikiečių sociologas R. Nisbetas, pasak kurio, „politiniams konservatizmui aktualus tik institucinis religijos aspektas“⁷. Tad vos žvilgtelėjus šitaip apibūdintų santykių aspektu į „tradicines vertybes“, buvęs skaidrus jų vaizdas iš karto drumsčiasi. Sąvokų „tradicija“ ir „vertybė“ derinys tampa dar blausesnis, vos tik pamėgini apsvaistyti jų turinį atskirai ir ypač jas siejantį dalykinį bei istorinį ryšį.

Toks apsvaistymas kaip pagrindinis šio straipsnio tikslas verčia sąmoningai atsiriboti nuo kai kurių kitomis aplinkybėmis įdėmiai nagrinėtinų klausimų. Todėl čia, savaimė suprantama, bus taikoma „postmodernybės“ sąvoka, nors galbūt vienintelis dalykas, dėl kurio sutaria įvairūs ją nagrinėjantys tyrinėtojai, yra tai, kad šitaip vadinamas Vakarų istorijos tarpsnis greičiausiai prasideda praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio pabaigoje ar septintojo dešimtmečio pirmaisiais metais. Sutelkdami dėmesį į „tradicines vertybes“ pirmiausia turime pažymėti, kad apskritai vertybės nėra ypatinga objektų klasė ar rūšis, nes, pasak žinomo M. Heideggerio apibūdinimo, vertybės esmė yra būti požiūriu, leidžiančiu jai tapti esinių vertinimo matu. Pabrėžiant šį vertinamąjį žiūros aspektą būtų galima teigti, kad „tradicinės vertybės“ pirmiausia yra įvairūs įprasti žmogaus gyvenimo dalykai, stebimi ir vertinami vadinamuoju „tradiciniu“ požiūriu. Taigi atrodytų, kad norint apibrėžti, kas yra „tradicinės vertybės“, ir atskleisti jų vietą šiuolaikinėje

⁷ R. Nisbet, *Konservatizmas*, Vilnius: Pradai, 1993, p. 82.

postmodernioje visuomenėje, reikia labai nedaug – parodyti, kuo „tradiciniais“ požiūris skiriasi nuo kitų toje visuomenėje esančių tos pačios tikrovės vertinimų. Tačiau pateikti kiek tikslesnę tradicijos sampratą kaip tik ir yra itin keblus uždavinys.

Mat įsigilinus aiškėja, kad mūsų dienomis „vertybe“ gali tapti pati tradicija, tad „pagarba tradicijai“ ir net „tradicinėms vertybėms“ pati yra kaip tik „vertybinio“ santykio su tradicija išraiška ir liudijimas. Vadinasi, tradicijos suvertybinimas yra pamatinis moderniosios epochos santykio su tradicija bruožas, grindžiamas savotišku „dvigubo suvertybinimo“, arba vertybių vertybėjimo, judesiu. Šio judesio reikšmė tampa suprantama primenant, kad mūsų laikais pati tradicija, kiek ji apskritai dar išlieka, gali egzistuoti tik kaip vertybinis darinys. Kitaip sakant, ji nėra paprasta kultūrinė ir istorinė duotybė, kurią „atranda“, t.y. iš savo pirmtakų paveldi, tęsia ir puoselėja vėlesnės kartos, bet egzistuoja tik kaip reflektyviai konstruojama ir palaikoma socialinė ir kultūrinė tikrovė, o šios tikrovės šaltinis ir viso to konstravimo pamatas yra vertinamoji žiūra. Vertybių siejimas su veikla šiame kontekste reiškia tik tai, kad per šią veiklą randantysis kultūros paveldas savaime nėra iš anksto duota „tradicija“, kuri būtų vertinama ir šitaip savaime įgytų vertybinį matmenį ir „vertybės“ statusą. Atvirkščiai – nuolatos vykstantis vertinimo veiksmas yra vienas svarbiausių socialinio tikrovės konstravimo aspektų ir sukuria vertę turinčius ir tik per tokį vertinimą atsirandančius ir egzistuojančius esinius (dažniausiai vadinamus „kultūros objektais“), kurie praddami laikyti vertybėmis ir tam tikromis sąlygomis sudaro „tradicijos“ turinį.

Tačiau tarp „tradicijos“ ir „vertybės“ nėra jokio tiesioginio ryšio, o „vertybės apskritai“ ir „tradicinės vertybės“ toli gražu nėra tapačios sąvokos. Tiesą sakant, aiškėja, kad nustatyti, kurios vertybės yra tradicinės, ir šitaip išskirti jas iš vertybių viseto įmanoma tik pasitelkus arba atlikus jau minėtą reflektyvų, arba antrinio, vertinimo veiksmą, kurį ką tik pavadinome „vertybių vertybėjimo“ judesiu. Būtent šis antrasis ir pamatinis vertinimo veiksmas yra būtina pačios tradicijos egzistavimo sąlyga: ji gali egzistuoti tik tiek, kiek atpažįstama ir pripažįstama esanti tradicija. Kad tarp tradicijos ir vertybės nėra tiesioginio ryšio (žmogaus kuriama kultūrinė tikrovė kaip vertinimo vedinys tampa tradicija tik atlikus minėtą antrinį kultūrinių vertybių vertinimą ir atranką) ir kad „tradicinės vertybės“ nėra joks iš amžių ateinantis bei iš kartos į kartą perduodamas paveldas, rodo ir pati kai kurių įvykių bei reiškinų sklaidos chronologija. Ne viename darbe atkreiptas dėmesys, kad iki romėnų toks dalykas kaip tradicija faktiškai buvo nežino-

mas⁸, nors, kartą atsiradusi, ji sėkmingai gyvavo daugiau kaip du tūkstantmečius. Tuo tarpu palyginti su tradicija, vertybės yra moderniosios Vakarų istorijos naujadaras, nes, kaip minėta, pati fakto ir vertybės skirtis socialiniuose moksluose buvo galutinai įsisąmoninta ir įtvirtinta tik XIX amžiuje. Vadinas, per beveik visą krikščionybės istoriją toks dalykas kaip „vertybinis mąstymas“ jai buvo svetimas, tad belieka daryti išvadą, kad įprastas ir kone savaiminis tradicinių vertybių siejimas su krikščionybe ir juo labiau jų tapatinimas su krikščioniškomis vertybėmis yra nepagrįstas arba mažų mažiausiai abejotinas. Šiaip ar taip, tokį tapatinimą reikėtų svariai pagrįsti. Atrodo, tokios nuomonės naudai byloja ir kitos vertos dėmesio aplinkybės. Nevalia pamiršti, kad viena svarbiausių, o gal ir lemiamą vertybinio mąstymo atsiradimo prielaidą buvo vadinamasis Vakarų kultūros tradicijos trūkis, lyg tyčia prasidėjęs XVIII a. pabaigoje ir tapęs įvykusi ir akivaizdžiu faktu XIX a. pirmojoje pusėje – kaip tik tada šis mąstymas išėjo į intelektualinio ir dvasinio gyvenimo sceną ir pareiškė savo teises⁹.

Be jokios abejonės, vertybės yra visuomenės – pasak H. **Arendt**, iki pat naujųjų amžių iš esmės nežinotos „keistai hibridinės srities, kurioje privatus interesai įgyja viešąją reikšmę – produktas“¹⁰. Kitaip sakant, jos laikytinos ypatingų – tik moderniosios visuomenės terpėje galinčių egzistuoti – idėjų atmaina. Šios idėjos yra vertybės tiek, kiek reprezentuoja daiktus jų funkcinės vertės požiūriu ir šia prasme yra socialinės prekės¹¹.

Savaime suprantama, kad bet kuris dalykas yra vertybė tik kaip tam tikra jį vertinančio individo lūkesčių projekcija. Šiuo atžvilgiu visos vertybės – tradicinės ir ne – yra visiškai panašios ir iš esmės nesiskiria. Vis dėlto nepaiegiamai egzistuojanti vertybių įvairovė ir jų skirtumai greičiausiai yra nulemti kai kurių pamatinių pačios vertinamosios žiūros ypatumų. Šiai žiūrai visada būdingas „perspektyvizmas“ – fundamentali savybė, kurios galimybes aiškiai suvokė jau F. **Nietzsche**, ne be pagrindo laikomas naujojo vertybinio mąstymo šaukliu ir vienu iš ankstyvųjų būsimosios postmodernios filosofijos pranašų. Toks perspektyvizmas grindžiamas prielaida, kad galimi skirtingi vertinamosios žiūros atskaitos taškai, leidžiantys išskirti ir sureikšminti (ne esamo, bet šitaip konstituojamo) kultūrinio „objekto“ tam tikrus aspektus ir šitaip suteikti jam apibrėžtą profilį, paverčiantį jį tam tikros rū-

⁸ Žr. H. **Arendt**, *Tarp praetities ir ateities*, p. 137–146.

⁹ Žr., pavyzdžiui, M. **Foucault**, *Les mots et les choses. Une archeologie des sciences humaines*, Paris: Gallimard, 1983, p. 14.

¹⁰ H. **Arendt**, *On Human Condition*, Chicago: The university of Chicago press, 1967, p. 35.

¹¹ Žr. H. **Arendt**, *Tarp praetities ir ateities*, p. 40.

šies „vertybe“. Matyt, ši vertinamosios žiūros atskaitos taškų įvairovė padeda formuotis savitiems „vertinimo stiliams“, kurie savo ruožtu gali tapti pačių vertybių skirstymo ir klasifikavimo prielaida bei pagrindu.

Turint omenyje vertybių vietą bei paskirtį individo gyvenime, jas, ko gero, vaizdžiai galima prilyginti savotiškam „genetiniam kodui“, kuris objektyvuojasi išorėje generuodamas virtualius elgesio modelius. Kiekvienas jų greičiausiai turi savo karkasą ar vidinę struktūrą, grindžiamą savitu tikrovės vertinimo matu ar matais, kurie ir lemia skirtingas vertybines orientacijas ir net išstisias vertybių sistemas. Galima daryti prielaidą, kad tradicinių vertybių atveju toks matas galbūt yra stabilumas, kuris ir yra tokią vertybinę nuostatą (ar nuostatas) grindžiantis ir struktūrinantis elementas ar principas. Tai leistų bent iš dalies suprasti, kodėl šios vertybės taip lengvai ir pernelyg nemąstant tapatinamos su krikščioniškomis vertybėmis.

Tačiau iš čia pateiktų svarstymų turėtų paaiškėti ir tai, kad esama pagrindo manyti, jog vadinamosiomis tradicinėmis vertybėmis grindžiamas gyvenimas gali būti viso labo tik krikščioniško gyvenimo simuliakras. Šis iš J. Baudrillardo pasiskolintas apibūdinimas *simuliakras* itin praverčia, nes padeda tiksliai apibūdinti ištis delikačią ir dviprasmišką tradicinių vertybių padėtį šiuolaikinėje postmodernioje visuomenėje. Mat jomis grindžiamo elgesio pavidalai išoriškai gali atrodyti visai krikščioniški, tačiau dažnai nebūna lengva pasakyti, kiek jie yra mechaniškos tikro krikščioniško gyvenimo imitacijos, o kiek juos gaivina tikro krikščioniško tikėjimo ir meilės dvasia. Būtent tokiose situacijose itin ryškiai atsiskleidžia šiuolaikinių postmodernių vertybių pseudoobjektiškumas ir jų norminamoji-funkcinė prigimtis: ta pati vertybė gali būti generuojama remiantis skirtingais jos konstituavimo principais, kurie pirmiausia nulemti vertintojo lūkesčių (pavyzdžiui, „tradicinė“ ir „moderni“ šeimos gali būti vienodai sėkmingai pripažįstamos esant „vertybėmis“ ir šiuo požiūriu būti lygiavertės, tačiau akivaizdu, kad jos kaip vertybės funkcionuos skirtingais režimais, kurių parametrus kaip tik ir lems vertintojų žiūros atskaitos taškai).

Vis dėlto norint dar aiškiau įsitikinti, kaip neatsargu dėti lygybės ženklą tarp „krikščioniškų“ ir „tradicinių“ vertybių, pravartu prisiminti ir kai kuriuos pamatinius tradicinio („ikivertybinio“) krikščioniško ir vertybinio (tegu ir „krikščioniško“), mąstymo skirtumus. Bene didžiausias iš jų – anoniminis ir funkcinis naujojo vertybinio mąstymo pobūdis ir su juo neišvengiamai susiję tipiški modernūs asmens pasaulėžiūros ir gyvensenos ypatumai. Juk būtent įsitvirtinant tokiam mąstymui ankstesnius tiesioginius religinius bei moralinius asmens įsipareigojimus Dievui ir žmonėms pamažu

išstumia ir pakeičia abstraktaus individo vertybinę (tegu ir tradicionalistinę) nuostata. Palyginti su „tradicine“, ji yra iš esmės ideologinė ir todėl keistai paradoksali. Mat ji įpareigoja asmenį ir kartu atleidžia jį nuo atsakomybės, nes leidžia angažuotis tradicinėms vertybėms ir net atkakliai jas ginti tuo pat metu nekeliant klausimo, kokios yra vidinės tokio elgesio ir veiksmų paskatos bei motyvai. Matyt, tokia galimybė tiesiogiai susijusi su funkcinė-instrumentine vertybių prigimtimi ir yra jos lemiama: norą ir pasiryžimą ginti tradicines vertybes tokioje situacijoje sėkmingai įkvepia tiek nuširdus krikščioniškas tikėjimas ir Dievo meilė, tiek pragmatiškas tikėjimas jų asmeniniu ir visuomeniniu naudingumu. Taigi šiuolaikiniam tradicinių vertybių gynėjui visada pravartu išsikelti klausimą, ką jis iš tikrųjų gina: šiomis vertybėmis grindžiamas mūsų dienų visuomenės teikiamas socialines gėrybes ar amžinuosius krikščioniško gyvenimo principus ir būdą?

Šiame kontekste kyla ir kitų klausimų. Ar vertybinis mąstymas suderinamas su krikščionybe? Ar apskritai galimas toks dalykas kaip krikščioniškos vertybės? Juk pati vertybės prigimtis tokia, kad ji iš esmės yra utilitarinis-funkcinis tikrovę vertinančio konstituavimo būdas, t.y. individo poreikių sutikrovavimo būdas. Kadangi pamatiniai poreikiai visada išlieka tie patys, tai stabilumas – tarkime, jis yra tradicionalistinės vertybinės orientacijos ašis ir pagrindinis siekinys – funkciškai atrodo svarbus ir prasmingas pirmiausiai kaip pastovaus ir garantuoto poreikių tenkinimo prielaida. Tokiu atveju vis dar išliekanti dalies šiuolaikinių žmonių pagarba pačioms „tradicinėms vertybėms“ įgytų grynai utilitarinį atspalvį. Ji reikštų, kad visas tradicijos turinys yra tik funkcinis, o jos esmė ir paskirtis būtų palaikyti visuomenės stabilumą – pagrindinę sąlygą, leidžiančią apsaugoti herakleitišką vis atsinaujinančių ir didėjančių šiuolaikinio žmogaus poreikių srautą. Visais būdais reikiama ir įtvirtinama pagarba tradicijai šiuo atveju ir būtų tas pamatinis šio srauto stabilizavimo judesys, be paliovos spinduliuojantis simuliuojamo pastovumo ir simuliakrinio (virtualaus) amžinumo aurą. Kadangi šitaip saugomi bent jau elementarieji poreikiai yra pastovūs ir gana tvarūs, šią susimuliuotą aurą lengva neapdairiai palaikyti „amžinomomis vertybėmis“ ir net menamų krikščioniškų vertybių tradicijos tęstinumo įrodymu.

Taip pat nėra aišku, ar taip palaikomos ir suprantamos tradicinės vertybės gali būti kas nors daugiau, negu jas išpažįstančio individo „skonio reikalas“, t.y. kas nors daugiau, negu paprastas šių dieno žmogaus gyvenimo būdas ar stilius. O siejant šias vertybes su gyvenimo būdu ir stiliumi, lieka atviras tokio stiliaus vietos ir statuso tarp kitų postmodernaus gyvenimo stilių klausimas. Vargu ar atsitiktinai kai kurie postmodernizmo tyrinėtojai iš-

tikimybę tradicinėms vertybėms linkę tiesiog laikyti skiriamuoju retrogradinio-elitinio gyvenimo bruožu¹². Tačiau tai reikštų, kad tokio gyvenimo stiliaus pasirinkimas faktiškai daugiausia nulemtas jį pasirinkusio asmens psichologinių ypatumų ir šia prasme pirmiausia yra „skonio reikalas“, tad neturi objektyvios vertės ir reikšmės. Galiausiai jį tektų laikyti paprasta postmoderniam žmogui būdingos „estetinės“ egzistencijos išraiška, o tiksliau kalbant – vienu iš galimų jos pavidalų.

Dar svarbesni, bet, deja, ir sunkesni klausimai iškyla nagrinėjant tradicinių vertybių santykį su krikščionybe ir jų vietą šiuolaikinio postmoderniame pasaulyje gyvenančio krikščionio pasaulėžiūroje. Mėginant tiesiogiai sieti šias vertybes su krikščionybe, ji neišvengiamai suvertybinama, t.y. įtraukiama į bendrąjį postmodernųjų vertybių funkcionavimo kontekstą. Tačiau einant tokiu keliu anksčiau ar vėliau tenka pripažinti, kad apsisprendimas „už“ krikščionybę iš esmės yra dar M.Weberio atskleistos moderniajame pasaulyje vykstančios „amžinosios dievų kovos“ rezultatas, t.y. jis turėtų būti vertinamas kaip „demoniškas“, neturintis jokio racionalaus pagrindo individo pasirinkimas, „kuriam dievui privalome tarnauti“¹³. Akivaizdu, kad taip „demoniška“ interpretuojant apsisprendimą krikščionybės naudai, asmens santykis su ja iš esmės būtų itin iracionalus.

Tokiu atveju apskritai nebūtų aišku, koks vis dėlto galėtų ir iš tikrųjų turėtų būti racionalus postmoderniojo žmogaus ir krikščionio santykis su tradicinėmis vertybėmis. Į šį klausimą neturime net patenkinamo atsakymo, nes panašu, kad vienintelė mums kol kas žinoma ir laiko šiek tiek patikrinta tokio santykio forma yra vadinamoji konservatyvi nuostata. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad ši nuostata pati yra „vertybinė“, grindžiama pagarba tradicijai, tačiau tai anaipol nereiškia, kad ji savaime ir be išlygų yra krikščioniška. Jau minėjome vieną pamatinį konservatizmo bruožą – jam būdingas racionalus požiūris į tradicines vertybes yra ne tik savaime funkcinis, arba instrumentinis-utilitarinis, bet ir suvertybinantis pačią krikščionybę, t.y. paverčiantis ją viena iš minėtų tradicinių vertybių. Šio požiūrio esmė – pagarba krikščioniškajai religijai ir jos institucijoms, kiek jos naudingos palaikyti socialinei tvarkai. Tačiau ši pagarba nebūtinai kyla iš tikro ir gyvo tikėjimo – ji apskritai gali būti su juo nesusijusi. Faktiškai galimybę taip instrumentiškai panaudoti krikščioniškąją religiją vadinamosios „pilietinės teologijos“ tikslams numatė jau moderniosios politinės filosofijos kūrėjas T.Hob-

¹² Žr. F. Jameson, *Kultūros posūkis. Rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*, p. 108.

¹³ M. Weber, *Mokslas kaip profesinis pašaukimas, Problemos*, 1990, Nr. 42, p. 80.

besas, pripažinęs valdžios teisę nustatyti valdiniam „teisingą“ (t.y. padedančią išsaugoti pilietinę taiką ir tarnaujančią kitoms valstybės reikmėms) ir visiems privalomą išpažinti religiją ir neneigęs, jog tokiam tikslui iš principo tinka bet kuri religija, taip pat ir krikščionybė¹⁴.

Turint omenyje šį hobsiškąjį, vėlesnės filosofijos plėtotą religijos instrumentalizavimo motyvą tradicinių vertybių gynimo prasmė šių dienų postmoderniose visuomenėse tampa mažų mažiausia problemiška. Tam tikromis sąlygomis tai gali ne tik nebūti religinių ir krikščioniškųjų pradų stiprinimas, bet kartais net vandens liejimas ant antikrikščioniškų tendencijų ir jėgų malūno. Šį paradoksą jau seniai pastebėjo ir aprašė išvalgesni moderniosios visuomenės tyrinėtojai. Jie atkreipė dėmesį, kad būtent „vertybinė“ pasaulėjauta keistai suartina tradicines vertybes ginančio ir iš pažiūros tarsi artimo bei palankaus krikščionybei konservatizmo ir šiuos dalykus linkusio neigti bei griauti liberalizmo ideologijas¹⁵. Taip atskleidžiamas ne tik gelminis šių priešiškių ir iš pirmo žvilgsnio nesutaikomų ideologijų ryšys, bet ir tai, kad konservatizmas, kaip modernioji politinė ideologija ir pasaulėžiūra, ko gero, artimesnis liberalizmui negu krikščionybei, o šį artumą nulemia būtent minėtoji vertybinė pasaulėjauta.

Baigiamosios pastabos. Šiame straipsnyje neduodama aiškių ir vienaprasmių atsakymų į jame keliamus klausimus. Čia norima atkreipti dėmesį į tai, kad tokios įprastinės ir plačiai vartojamos sąvokos kaip „tradicinės“ ar „krikščioniškos“ vertybės yra kur kas miglotesnės, negu neretai manoma. Vis dėlto didesnę dėmesį tradicinių vertybių vietos postmodernioje visuomenėje klausimui turėtų skirti būtent krikščioniškos orientacijos mąstytojai. Mat tenka daryti iš pažiūros gan paradoksalią išvadą, kad pagarbos vadinamosioms „tradicinėms vertybėms“ stiprėjimas gali būti traktuojamas ir kaip dar vienas šiuolaikinių visuomenių nukrikščionėjimo požymis. Ryškėjanti vis didesnio vertybių suasmeninimo tendencija gali reikšti tai, kad XIX a. viduryje susiformavusi vertybių samprata praranda paskutinius objektyvumo likučius ir visos vertybės, tarp jų net ir vadinamos tradicinėmis ar krikščioniškomis, tampa savotiškomis plataus vartojimo prekėmis, o tiksliau kalbant – iš esmės „estetiškai“ egzistuojančių individų laisvai pasirenkamo gyvenimo stiliaus dalimi.

¹⁴ Žr. T. *Hobbes*, *Leviatanas*, Vilnius: Pradai, 1999, ypač 36 sk.

¹⁵ Žr. H. *Arendt*, *Tarp praetities ir ateities*, p. 109–119.

Todėl nuo to, kaip bus sprendžiami straipsnyje keliami klausimai, daug priklausys krikščionio savivoka šiuolaikiniame ir ypač ateities pasaulyje, taip pat teorinis kai kurių pamatinių problemų interpretavimas. Viena iš tokių problemų neabejotinai yra klausimas, į kurį iki šiol neatsakyta, būtent – koku mastu protestantiškoji reformacija laikytina paprastu Vakarų krikščionybės ir krikščioniškojo pasaulio „skilimu“, o kiek ją galima laikyti krikščioniškosios religijos tradicijos pertrūkiu, leidžiančiu kalbėti apie kokybiškai naujos – jau „suvertybintos“ religijos atsiradimą. Taip pat tik šio klausimo analizė ir vienoks ar kitoks jo sprendimas leistų adekvačiau suvokti, kas yra pats krikščioniškasis tikėjimas postmodernioje šių dienų visuomenėje ir kokia jo paskirtis. Ar iš tiesų krikščioniškomis vertybėmis grindžiamas gyvenimas ateityje gali tapti tik vienu iš daugelio laisvai pasirinkamų „tradicinių“ (pvz., šalia musulmoniško, budistinio ir pan.) gyvenimo būdų? Ar susiklosčius tokiai padėčiai krikščionybė dar galėtų būti laikoma religija griežta to žodžio prasme, ar krikščionių bendruomenei iškiltų grėsmė tapti tik savotiška psichoterapine grupe (tegu hipotetiškai net ir gausia) ir narciziško individo „saviraiškos“ terpe? Pagaliau ar yra alternatyva vertybiniam mąstymui ir ar įmanoma atrasti kalbą, leidžiančią išsakyti šiuolaikinio krikščioniškojo gyvenimo patirtį nevertybiniais terminais? Jeigu čia aptarti klausimai sulauktų skaitytojo atgarsio ir kam nors pažadintų norą paieškoti į juos savų atsakymų, straipsnio tikslas būtų bent iš dalies pasiektas.

Įteikta 2003 m. gruodžio mėn.

ON TRADITIONAL VALUES IN POSTMODERN SOCIETY

Vytautas Radžvilas

Summary

The article aims at the analysis of the place and role of traditional values in postmodern societies. The article argues that so-called transition from „modern“ to „postmodern“ society might have been accompanied by the decline of value-based thinking which came into being in the second half of XIX century. Such tendency implies that values tend to lose their previous function of being relatively objective measuring units of human reality and are likely to be transformed into a special sort of consumer goods. In the course of this transformation the status of so-called

traditional values becomes highly ambiguous and problematic because those values come to be perceived in strictly instrumental and functional context. Such changes make it necessary to raise question if the modern value-based thinking is compatible with the basic principles of Christian faith and to what extent „the venerable attitude towards tradition values“ could be treated as the authentic manifestation of Christian life in postmodern societies.